

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia de Securitate 9 (2019)

ISSN 2082-0917

DOI 10.24917/20820917.9.6

Piotr Swoboda

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

ORCID 0000-0002-3013-2659

Proces przemian w regionalnej i globalnej przestrzeni bezpieczeństwa w pierwszych dwóch dekadach po Zimnej Wojnie w odniesieniu do byłych państw bloku socjalistycznego z Europy Środkowo-Wschodniej (wybrane aspekty)

Wprowadzenie

Przełom lat 80. i 90. XX wieku był kluczowy nie tylko z punktu widzenia zmian zachodzących w państwach tzw. bloku socjalistycznego, czy w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, ale także z punktu widzenia stosunków międzynarodowych w wymiarze globalnym. Proces transformacji systemowej rozpoczęty w Polsce w 1989 roku spowodował efekt domina i pociągnął za sobą kolejne kraje, co w konsekwencji doprowadziło do rozpadu całego bloku socjalistycznego (tzw. *Jesień Ludów*) i samego Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR)¹. Oznaczało to również rozwiązanie struktur współpracy militarnej i gospodarczej państw socjalistycznych – Układu Warszawskiego oraz Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG)².

W ten sposób zakończyła się tzw. Zimna Wojna, czyli trwająca prawie pięćdziesiąt lat wielopłaszczyznowa rywalizacja w skali globalnej pomiędzy Stanami Zjednoczonymi Ameryki i ich sojusznikami skupionymi wokół Paktu Północnoatlantyckiego (NATO) oraz ZSRR i jego sojusznikami, będącymi stronami Układu Warszawskiego³. Zakończenie tego konfliktu spowodowało diametralną zmianę porządku światowego – zniknął dominujący od czasów drugiej wojny światowej układ sił na świecie (rozpad systemu dwubiegunowego «bipolarnego»). W związku z tym pojawiły się nowe wyzwania dla społeczności międzynarodowej w przedmiocie kształtowania się nowego ładu w stosunkach międzynarodowych, ale także w kwestiach dotyczących różnych pozostałości po rywalizacji zimnowojennej.

W centrum tych zmian, wyzwań i problemów znalazła się Europa Środkowo-Wschodnia, przez którą przebiegała tzw. Żelazna Kurtyna, granica podziału świata

---

¹ R. Kuźniar, *Pozimnowojenne dwudziestolecie 1989–2010*, Warszawa 2011, s. 52–70; J. Stańczyk, *Kres Zimnej Wojny*, Toruń 2004, s. 185–186; W. Malendowski, *Nowy ład międzynarodowy*, [w:] *Stosunki międzynarodowe*, W. Malendowski, C. Mojsiewicz (red.), Wrocław 2004, s. 545–546.

² W. Malendowski, *Nowy ład...*, s. 546.

³ P. Swoboda, *Wywiad i kontrwywiad w Polsce w procesie przemian systemowych (1989–2007)*, Kraków 2016, s. 37–38.

z czasów Zimnej Wojny, ale też będąca punktem zapalnym rozpoczętych przemian, stanowiąca obszar pozostający nadal w geograficznie strategicznym położeniu, na granicy stref wpływu wartości demokratycznych zachodniego świata i rozpadającego się supermocarstwa, którego sukcesorem stała się później Rosja.

Całokształt tych procesów stanowił skomplikowany układ powiązań i nie mógł stanowić jedynie budowy od podstaw nowego porządku, tylko musiał również udźwignąć ciężar całego bagażu nawarstwiających się zależności i problemów powstałych w ciągu długotrwałej, głębokiej i intensywnej rywalizacji w skali globalnej na płaszczyźnie politycznej, gospodarczej, ideologicznej, społecznej, kulturowej, czy wreszcie militarnej. Istotę problemów przejścia z jednego do drugiego ładu w stosunkach międzynarodowych trafnie ujął Józef Kukułka: „ład nowy nie jest (...) prostym odrzuceniem starego, lecz stanowi jego reasumpcję w nowych okolicznościach”⁴. Przy czym warto zaznaczyć, że była to zmiana bez precedensu, przede wszystkim ze względu na skalę, głębokość, intensywność zachodzących przemian oraz towarzyszące im procesy globalizacji, rozwoju cywilizacyjnego oraz rewolucji technologiczno-informatycznej.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie kształtujących się w pierwszych dwóch dekadach zarysowanych powyżej zmian, kontynuowanych oraz nowych układów i relacji w stosunkach międzynarodowych, które wypełniły lukę w przestrzeni bezpieczeństwa na kontynencie europejskim, szczególnie w odniesieniu do tych państw Europy Środkowo-Wschodniej, które zdecydowały się na transformację w oparciu o wartości demokratyczne oraz obrały zachodnioeuropejski oraz euroatlantycki kurs swoich polityk zagranicznych.

Główny problem badawczy dotyczy tego, jakie były podstawowe i decydujące uwarunkowania przemian instytucjonalnych nowego ładu w stosunkach euroatlantyckich, leżące u podstaw tworzenia nowej przestrzeni bezpieczeństwa z udziałem byłych państw tzw. bloku socjalistycznego lub Układu Warszawskiego z regionu Europy Środkowo-Wschodniej? Pytaniami szczegółowymi w procesie odpowiedzi na tak postawiony problem badawczy są przede wszystkim pytania o podstawowe różnice między ładem z okresu Zimnej Wojny a światem powstałym po jego rozpadzie, o nowe wyzwania i problemy pozimnowojennego świata, o procesy i wydarzenia społeczne, polityczne, gospodarcze, kulturowe oraz militarne towarzyszące przemianom, a także etapy integracji państw regionu z państwami i organizacjami zachodnioeuropejskimi i euroatlantyckimi, czy też o pozycję i miejsce w nowym ładzie pozostałych państw byłego bloku socjalistycznego lub powstałych w wyniku jego rozpadu, które nie zdecydowały się lub nie zostały bezpośrednio włączone w taką integrację.

W oparciu o przedstawioną problematykę badawczą, teza opracowania może być postawiona w następujący sposób: integracja państw Europy Środkowo-Wschodniej z zachodnioeuropejskimi oraz euroatlantyckimi strukturami bezpieczeństwa i współpracy wynikała ze złożonych uwarunkowań związanych z charakterem przemian i była niejako naturalnym i oczywistym kierunkiem. Wzmocniło to procesy transformacyjne w ramach poszczególnych państw regionu, a także

---

⁴ R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 72.

wpłynęło na większe możliwości tworzonych lub rozbudowywanych struktur współpracy międzynarodowej w zakresie przeciwdziałania najważniejszym zagrożeniom lub sprostania wyzwaniom współczesnego świata. Wciąż jednak widoczna pozostała linia podziałów z okresu Zimnej Wojny i chęć zachowania strefy wpływów przez sukcesora ZSRR, czyli Rosję. Również wiele układów i porozumień istotnych z punktu widzenia bezpieczeństwa w wymiarze globalnym (w tym również wpływających na bezpieczeństwo Europy Środkowo-Wschodniej), szczególnie w zakresie nieprolifracji broni masowego rażenia, nie było dostatecznie respektowanych.

Podstawową metodą badawczą zastosowaną w trakcie prac nad niniejszym artykułem, była analiza literatury przedmiotu, aktów prawnych oraz innych dokumentów źródłowych.

Zmiana porządku światowego po Zimnej Wojnie

W okresie Zimnej Wojny strefy wpływów na świecie podzielone były pomiędzy dwa globalne supermocarstwa atomowe – USA i ZSRR⁵, które skupiały wokół siebie światową siłę polityczną i militarną oraz pośrednio lub bezpośrednio kontrolowały pozostałe elementy ładu światowego⁶. Konfrontacja między nimi przebiegała na wielu płaszczyznach, jednak tym co stanowiło o istocie Zimnej Wojny, był wyścig zbrojeń i strategia wzajemnego odstraszenia się w obawie przed użyciem broni nuklearnej (po obu stronach zdawano sobie sprawę z katastrofalnych konsekwencji ewentualnego jej użycia dla całego świata)⁷.

Z uwagi na ten układ sił i interesów, można wskazać na najważniejsze cechy tego zimnowojennego, bipolarnego świata:

- stabilność – wszystko co działo się na świecie uchwycone było w pewne sztywne ramy wyznaczone przez mocarstwa globalne, pozostawało pod ich kontrolą⁸;
- symetria i uporządkowanie – konflikt między przeciwstawnymi blokami miał charakter symetryczny, z uwagi na posiadanie wielkich potencjałów nuklearnych i konwencjonalnych, a pozostałe regionalne albo lokalne konflikty między innymi państwami pozostawały pod kontrolą supermocarstw⁹,
- logika i przewidywalność – międzynarodowi aktorzy pozapaństwowi (organizacje przestępcze oraz organizacje terrorystyczne) znajdowali się pod kontrolą aktorów państwowych¹⁰,
- sztuczność podziału – źródłem konfliktu była przede wszystkim ideologia (konflikt ideologiczno-ekonomiczny), która dopiero wyznaczała pola dla innych

⁵ T.R. Aleksandrowicz, *Bezpieczeństwo w Unii Europejskiej*, Warszawa 2011, s. 10.

⁶ W. Malendowski, *Nowy ład...*, s. 545.

⁷ E. Cziomer, *Międzynarodowy ład polityczny*, [w:] E. Cziomer, L.W. Zyblikiewicz, *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2007, s. 178.

⁸ T.R. Aleksandrowicz, *Bezpieczeństwo...*, s. 25.

⁹ A. Żebrowski, *Wywiad i kontrwywiad XXI wieku*, Lublin 2010, s. 72; T.R. Aleksandrowicz, *Bezpieczeństwo...*, s. 25; R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 158; E. Cziomer, *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, [w:] E. Cziomer, L.W. Zyblikiewicz, *Zarys...*, s. 161.

¹⁰ A. Żebrowski, *Wywiad...*, s. 80; A. Żebrowski, *Ewolucja polskich służb specjalnych. Wybrane problemy walki informacyjnej (Wywiad i kontrwywiad w latach 1989–2003)*, Kraków 2005, s. 161–162.

rodzajów konfliktów¹¹, a podział stref wpływów (przynajmniej w Europie) został stworzony w oparciu o interesy i uzgodnienia zwycięzców drugiej wojny światowej, narzucony siłą wbrew tradycjom i społecznym oczekiwaniom (tzw. ład jałtańsko-poczdamski)¹².

Z kolei przekształcony świat pozimnowojenny, stał się światem multipolarnym (wielobiegunowym), w którym od początku dominowało jedno supermocarstwo w skali globalnej – Stany Zjednoczone Ameryki¹³. Międzynarodowa pozycja głównego spadkobiercy i kontynuatora ZSRR – Federacji Rosyjskiej – wynikała w nowych warunkach jedynie z jej bogactwa surowcowego i generowanych przez nią problemów, natomiast przestawała się liczyć w stosunkach międzynarodowych w sensie pozytywnym¹⁴.

Przekształceniom tym towarzyszył od początku lat dziewięćdziesiątych również proces rozpadu państw wielonarodowych, odradzania się czy integracji dawnych oraz powstawania nowych państw narodowych¹⁵. Miały przy tym często miejsce konflikty o podłożu narodowym, etnicznym, religijnym, czy ekonomicznym¹⁶.

Lata dziewięćdziesiąte to również czas pogłębiania i rozszerzania procesów integracyjnych w ramach Wspólnot Europejskich (Unii Europejskiej) oraz dalszych prób umacniania bezpieczeństwa i współpracy, procesów pokojowych i działalności na rzecz wolności i praw człowieka, szczególnie w ramach organizacji międzynarodowych. Przede wszystkim dotyczyło to organizacji najbardziej uniwersalnych, stanowiących systemy bezpieczeństwa zbiorowego – w skali świata – Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ)¹⁷ oraz europejskiej – Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (KBWE), a następnie jej kontynuatora – Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE)¹⁸. Także sztuczny, ideologiczno-ekonomiczny podział świata (Wschód – Zachód) został zastąpiony przez bardziej realny, społeczno-ekonomiczny (Bogata Północ i Biedne Południe)¹⁹.

W pierwszej dekadzie przemian uwaga zarówno państw Europy Środkowo-Wschodniej, jak również całego kontynentu i świata skupiała się na kształtowaniu nowego oblicza stosunków międzynarodowych, adaptacji do nowych warunków, poszukiwaniu nowych rozwiązań, układania nowych relacji oraz zawierania nowych sojuszy. Wydarzeniem przełomowym, które nadało ton praktycznie całej drugiej dekadzie przemian był atak terrorystyczny z 11 września 2001 roku na Stany Zjednoczone Ameryki (World Trade Center i Pentagon). Ukazało ono dopiero nowy, dotychczas niejako skrywany wymiar dokonujących się na świecie przemian, uświadamiając jego asymetryczność, niepewność oraz nieprzewidywalność.

¹¹ J.L. Gaddis, *Zimna Wojna*, Kraków 2009, s. 289.

¹² J. Stańczyk, *Kres...*, s. 83–91 i 165.

¹³ T.R. Aleksandrowicz, *Bezpieczeństwo...*, s. 10.

¹⁴ R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 67 i 83.

¹⁵ T.R. Aleksandrowicz, *Bezpieczeństwo...*, s. 10–11; A. Żebrowski, *Wywiad...*, s. 33.

¹⁶ A. Żebrowski, *Wywiad...*, s. 68–69.

¹⁷ R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 80, 179–183 i 206.

¹⁸ J. Stańczyk, *Kres...*, s. 234; R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 90–94.

¹⁹ A. Żebrowski, *Ewolucja polskich...*, s. 169; A. Żebrowski, *Wywiad...*, s. 14 i 22.

Od tego czasu polityka Stanów Zjednoczonych Ameryki zmieniła się diametralnie – poprzez rezygnację z roli przywódczej na rzecz imperialnej, przybrała bardziej hegemoniczny, militarny i bezwzględny wymiar, z tendencją do omijania prawa międzynarodowego oraz lekceważenia międzynarodowych organizacji i porozumień²⁰. Na pierwszy plan wysunęły się koalicje antyterrorystyczne państw pod przywództwem tego supermocarstwa oraz sojusze militarne (głównie NATO). Malą natomiast rolę organizacje uniwersalnych, przede wszystkim ONZ i OBWE²¹. Na kontynencie europejskim z kolei rosła w siłę (przede wszystkim ekonomiczną) Unia Europejska – stawała się coraz większa i bardziej spójna, jak również wykazywała większą aktywność na arenie międzynarodowej²². W wymiarze globalnym wzrastała również znacząco pozycja Chin (głównie gospodarcza), które zaczęły zagrozić pozycji Stanów Zjednoczonych (przynajmniej w prognozach), jako jedyne supermocarstwa²³. Warto zwrócić uwagę na generalnie coraz większe znaczenie gospodarcze tego regionu w stosunkach międzynarodowych, gdzie poza Chinami, dynamicznie rozwijały się również tzw. „tygrysy gospodarcze” – Tajwan, Tajlandia, Malezja oraz Singapur²⁴.

Mimo, że kształt tworzonego od początku lat dziewięćdziesiątych nowego porządku światowego nie został jeszcze w pełni uformowany pod koniec drugiej dekady przemian, można wskazać jego najważniejsze cechy w kontraście do porządku świata z okresu Zimnej Wojny, które w istotny sposób rzutowały na bezpieczeństwo w wymiarze globalnym:

- asymetryczność²⁵,
- nieuporządkowanie²⁶,
- niepewność²⁷,
- złożoność²⁸,
- nieprzewidywalność²⁹.

Nowe problemy i wyzwania

Zarysowane w poprzedniej części czynniki, tj. diametralna zmiana układu sił na świecie, zakończenie globalnej rywalizacji dwublokowej, proces gwałtownego powstawania lub odradzania się państw narodowych, a także nabierające coraz większego tempa od lat osiemdziesiątych procesy globalizacji oraz integracji, w połączeniu z wielowymiarową rewolucją technologiczno-informatyczną i powstawaniem

---

²⁰ R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 120–121 i 305, 314–317, 344 i 352; A. Żebrowski, *Ewolucja polskich...*, s. 165; E. Cziomer, *Międzynarodowy ład...*, s. 185.

²¹ Ibidem, s. 344–345 i 360.

²² Ibidem, s. 10.

²³ Ibidem, s. 10, 263–266 i 303.

²⁴ Ibidem, s. 262–266.

²⁵ K. Liedel, P. Piasecka, T.R. Aleksandrowicz (red.), *Bezpieczeństwo w XXI wieku. Asymetryczny świat*, Warszawa 2011.

²⁶ E. Cziomer, *Międzynarodowy ład...*, s. 178–179.

²⁷ R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 47.

²⁸ A. Żebrowski, *Ewolucja polskich...*, s. 13.

²⁹ Ibidem, s. 13.

społeczeństwa informacyjnego, decydowały o pojawieniu się przed społecznością międzynarodową nowych wyzwań i zagrożeń o charakterze globalnym³⁰.

Globalizacja (rozumiana jako proces) „jest efektem nałożenia się wzajemnego wspomaganie kilku czynników: przyspieszonego postępu technologicznego, zwłaszcza w sferze łączności i transportu, internacjonalizacji (globalnej skali działania podmiotów gospodarczych) i liberalizacji (deregulacji) gospodarek oraz ładu politycznego prowadzącego do sprzyjających globalizacji reform gospodarczych, polegających przede wszystkim na otwieraniu rynków narodowych w sposób umożliwiający pojawienie się rynku globalnego”³¹.

W tym kontekście globalizacja niosła ze sobą zarówno zmiany pozytywne, jak również negatywne³². Wśród tych drugich można wskazać przede wszystkim:

- pogłębianie się dysproporcji rozwojowych pomiędzy poszczególnymi państwami oraz regionami świata (umacnianie bogactwa i przewagę państw najsilniejszych oraz utrzymywanie zacofania i biedy państw najbiedniejszych)³³, co doprowadziło do wykształcenia się grupy beneficjentów globalizacji (potęgę, głównie USA), jak również obszarów i grup społecznych wykluczonych z procesów globalizacji (albo wykorzystywanych w tych procesach, albo przez nie pomijanych)³⁴;
- wzrost znaczenia międzynarodowych instytucji finansowych oraz osłabienie pozycji i znaczenia państw narodowych na arenie międzynarodowej (coraz dalej idące uzależnianie państw od międzynarodowego przepływu kapitału oraz decyzji i postanowień międzynarodowych instytucji finansowych)³⁵.

Podobnie rzecz się miała w przypadku zmiany panoramy podstawowych uczestników stosunków międzynarodowych, jeżeli chodzi o pozytywne i negatywne aspekty przekształceń. Z jednej strony, w wyniku rozpadu świata bipolarnego przybywało nowych państw, które jednocześnie odzyskiwały swoją podmiotowość (Europa Środkowo-Wschodnia, państwa powstałe w wyniku rozpadu ZSRR oraz Jugosławii)³⁶. Z drugiej strony natomiast, dzięki zerwaniu sztywnych ram zimnowojennego świata oraz postępujących procesów globalizacji w siłę rosły podmioty pozapaństwowe. Można tu wyróżnić następujące rodzaje podmiotów:

- globalne potęgi gospodarcze (*TNCs, transnational companies* – głównie koncerny energetyczne, elektroniczne czy medialne i korporacje branży finansowej)³⁷;
- potężne i wpływowe międzynarodowe organizacje pozarządowe (*INGOs, international non-governmental organizations*)³⁸, które poza pozytywnymi aspektami działalności, również osłabiają znaczenie państw narodowych oraz organizacji międzyrządowych (dysponują budżetami większymi od niektórych

³⁰ T.R. Aleksandrowicz, *Bezpieczeństwo...*, s. 9–24.

³¹ R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 137.

³² T.R. Aleksandrowicz, *Bezpieczeństwo...*, s. 9–10; R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 12.

³³ R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 189 i 461; E. Cziomer, *Bezpieczeństwo...*, s. 163.

³⁴ T.R. Aleksandrowicz, *Bezpieczeństwo...*, s. 27.

³⁵ Ibidem, s. 12–20, R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 140–141.

³⁶ A. Żebrowski, *Wywiad...*, s. 33.

³⁷ T.R. Aleksandrowicz, *Bezpieczeństwo...*, s. 15.

³⁸ Ibidem.

państw czy organizacji, uzależniają je od swojej działalności, wywierają wpływ na ich działalność itd.)³⁹;

- organizacje transnarodowej przestępczości zorganizowanej i międzynarodowe grupy terrorystyczne⁴⁰, które w oczywisty sposób stanowią zagrożenia dla bezpieczeństwa państw, jak i całej społeczności międzynarodowej.

Również rezultatem splotu zarysowanych powyżej zmian (globalizacji i rozpadu świata bipolarnego) było pojawienie się dwóch „problemowych” kategorii państw, które zostały wyodrębnione w ciągu pierwszych dekad przemian:

- tzw. państwa upadłe (*failed states*) – państwa oficjalnie istniejące, lecz faktycznie nie spełniające kryteriów definicyjnych państwa⁴¹. Są to „formalnie suwerenne organizmy państwowe, które na skutek długotrwałych konfliktów wewnętrznych, katastrofalnej sytuacji gospodarczej, zaniku struktur rządowych są pogrążone w chaosie i nie są w stanie wykonywać podstawowych funkcji wewnętrznych państwa w zakresie zapewnienia swoim obywatelom minimalnych warunków egzystencji i bezpieczeństwa oraz poszanowania prawa”⁴². Stanowią „dogodne schronienie dla grup terrorystycznych, kwitnie w nich przestępczość transnarodowa, ich konflikty wewnętrzne rozlewają się na sąsiadów, częste są katastrofy humanitarne domagające się zewnętrznej akcji, a pandemie szerzą się w nich niezwykle łatwo”⁴³. Liczba państw upadłych jest zmienna, a dominują wśród nich państwa afrykańskie (szczególnie Somalia, Sudan, Kongo, Czad)⁴⁴.
- tzw. państwa hultajskie lub zbójckie (*rogues states*) – „państwa które są oskarżane o to, że w sposób świadomy i planowy naruszają prawo międzynarodowe, wspierają międzynarodowy terroryzm, masowo łamią prawa człowieka, dokonują operacji prania brudnych pieniędzy czy uczestniczą w produkcji i przemyśle narkotyków oraz proliferacji broni masowego rażenia”⁴⁵. Jest to kategoria bardziej subiektywna i dotyczy państw zaliczanych od 2002 roku przez Stany Zjednoczone Ameryki do tzw. „osi zła”⁴⁶ (w różnym czasie zaliczano do nich: Koreę Północną, Kubę, Irak, Iran, Afganistan, Libię, Syrię, Jemen)⁴⁷. Mimo subiektywizmu tej kategorii, działalność tych państw i ich nieobliczalność, szczególnie w zakresie proliferacji broni masowego rażenia, może stanowić poważne zagrożenie dla współczesnego świata.

---

³⁹ R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 142–157; T.R. Aleksandrowicz, *Bezpieczeństwo...*, s. 14–16, L.W. Zyblikiewicz, *Korporacje wielonarodowe*, [w:] E. Cziomer, L.W. Zyblikiewicz, *Zarys...*, s. 104–106.

⁴⁰ T.R. Aleksandrowicz, *Bezpieczeństwo...*, s. 15.

⁴¹ R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 347.

⁴² D. Kondrakiewicz, *Państwo*, [w:] M. Pietraś (red.), *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Lublin 2006, s. 87.

⁴³ R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 347.

⁴⁴ Fund For Peace, *The Failed States Index 2005–2013*, <http://ffp.statesindex.org> [dostęp: 12.11.2013].

⁴⁵ D. Kondrakiewicz, *Państwo...*, s. 86–87.

⁴⁶ R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 324.

⁴⁷ D. Kondrakiewicz, *Państwo...*, s. 87.

Kolejne wyzwania i zagrożenia pojawiające się od początku lat dziewięćdziesiątych związane były z wybuchającymi konfliktami lokalnymi na tle etnicznym, narodowościowym i religijnym na całym świecie. Można tu wymienić konflikty związane z rozpadaniem się wielkich państw wielonarodowych dawnego bloku socjalistycznego – Związku Radzieckiego oraz Jugosławii (republiki bałtyckie, Kaukaz, Bałkany)⁴⁸. Podobnie, konflikty na tym podłożu wstrząsały także Afryką (Rwanda, Kongo) oraz Azją (Afganistan, Sri Lanka, Kaszmir, Kurdystan)⁴⁹. Aktualny pozostawał wciąż konflikt izraelsko-palestyński⁵⁰. Ponadto, w ciągu dwóch dekad wystąpiły cztery większe, regionalne konflikty zbrojne: pierwsza wojna w Zatoce Perskiej (1991 r.), wojna na Bałkanach (1999 r.), wojna w Afganistanie (2001 r.) oraz wojna w Iraku (2003 r.)⁵¹. Istotne znaczenie z punktu widzenia kierunku polityki rosyjskiej, miała ponadto wojna rosyjsko-gruzińska z 2008 r. (interwencja militarna Rosji na terytorium niepodległego państwa), która uwidoczniła brak akceptacji przez to mocarstwo dla podstawowych zmian dokonywanych w jej dawnej strefie wpływów oraz była swoistym sprawdzianem dla reakcji państw i organizacji międzynarodowych w tym przedmiocie⁵².

Istotnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa międzynarodowego wynikającym z rozpadu ZSRR oraz dezintegracji przestrzeni postradzieckiej, był problem z pozostałościami potencjału nuklearnego na terytorium byłych republik – poza Rosją, broń nuklearna znajdowała się na terytorium Gruzji, Azerbejdżanu, Armenii, Uzbekistanu, Turkmenistanu, Mołdawii oraz Kirgizji (Kirgistanu), a także Ukrainy, Kazachstanu i Białorusi⁵³ (z większości państw została wycofana w całości zaraz po rozpadzie ZSRR, natomiast trzy ostatnie państwa w pierwszych latach dziewięćdziesiątych pozostawały czasowo w posiadaniu strategicznej broni nuklearnej⁵⁴). Chociaż broń nuklearna i środki jej przenoszenia były z tych państw wycofywane, zostały zawarte stosowne porozumienia międzynarodowe o jej nieprolifracji, wciąż istniało ryzyko, że technologia, dokumentacja oraz wiedza i doświadczenie osób mogły trafić w niepowołane ręce⁵⁵.

Poza państwami rozpadającego się mocarstwa atomowego okresu Zimnej Wojny, po jej zakończeniu w posiadaniu broni nuklearnej znajdowały się (bądź znajdują nadal albo są podejrzewane o prace nad taką bronią) następujące państwa: USA, Chiny, Francja, Wielka Brytania, Izrael, Indie, Pakistan, Iran, Libia oraz Korea Północna⁵⁶. Oprócz niebezpieczeństwa wynikającego z samego posiadania

---

⁴⁸ R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 158–159.

⁴⁹ Ibidem, s. 159–160, E. Cziomer, *Bezpieczeństwo...*, s. 169–171.

⁵⁰ E. Cziomer, *Bezpieczeństwo...*, s. 166–167.

⁵¹ A. Żebrowski, *Ewolucja polskich...*, s. 163.

⁵² D. Brażkiewicz, *Wojna rosyjsko-gruzińska*, Portal Geopolityka.org, <http://geopolityka.org/analizy/dariusz-brazkiewicz-wojna-rosyjsko-gruzinska> [dostęp: 30.08.2018].

⁵³ J. Stańczyk, *Kres...*, s. 229–230.

⁵⁴ Ibidem, s. 229–230.

⁵⁵ M. Madej, *Zwalczanie proliferacji BMR jako współczesny problem bezpieczeństwa międzynarodowego*, [w:] R. Kuźniar (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, Warszawa 2012, s. 261–262.

⁵⁶ *Mocarstwa atomowe i ich arsenały*, <http://www.atominform.pl/atom5.html> [dostęp: 11.06.2014].

lub pracowania nad bronią atomową przez wspomniane państwa, bardzo poważne ryzyko stanowi także chęć pozyskania jej przez podmioty pozapaństwowe (grupy przestępczości zorganizowanej oraz terrorystyczne)⁵⁷.

Istotny pozostaje także problem niekontrolowanej proliferacji broni konwencjonalnej, w której masową produkcję i obrót zaangażowane są praktycznie wszystkie znaczące na arenie międzynarodowej państwa⁵⁸.

Sz szczególnie istotne zagrożenia globalne, które rozwijały się dynamicznie i osiągały nową jakość w ciągu dwóch pierwszych dekad przemian, wykorzystując procesy globalizacyjne oraz najpierw dezintegracyjne, a później również integracyjne (szczególnie na kontynencie europejskim, związane są z działalnością dwóch rodzajów pozapaństwowych podmiotów:

- grup transnarodowej przestępczości zorganizowanej, które działają na prawie wszystkich kontynentach, lecz właśnie w regionie Europy Środkowo-Wschodniej (ze względu na geostrategiczne położenie, zachodzące przemiany systemowe oraz pojawienie się nowej struktury klasowej społeczeństw) od początku lat dziewięćdziesiątych znalazły podatny grunt pod rozwój swojej działalności, a w kolejnych ich liczba, zakres i zasięg działalności wyraźnie wzrosły oraz przybrały nowe formy⁵⁹. Dotyczy to takiej aktywności jak: handel narkotykami i środkami odurzającymi, nielegalny handel bronią i materiałami rozszczepialnymi, handel kamieniami szlachetnymi, handel technologiami podwójnego zastosowania, handel metalami kolorowymi, handel surowcami strategicznymi, handel organami i tkankami ludzkimi, handel ludźmi (dziećmi i kobietami), przestępczość gospodarcza, pranie brudnych pieniędzy, kradzieże samochodów, przemyt, oszustwa, fałszerstwa dokumentów tożsamości, fałszerstwa środków płatniczych, prostytutka, ściąganie haraczy, wymuszenia, przestępczość w cyberprzestrzeni, nielegalna migracja, korupcja⁶⁰,
- międzynarodowych grup terrorystycznych, które zaczęły zmieniać swoje oblicze już od początku lat dziewięćdziesiątych, a których działalność urosła do rangi najpoważniejszego zagrożenia globalnego po atakach z 11 września 2001 roku na World Trade Center i Pentagon (ten atak był przełomowy⁶¹, kolejne wielkie ataki dokonywane w różnych częściach świata tylko potwierdzały nowe oblicze terroryzmu⁶²). Terroryzm współczesny (od przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych) cechuje przede wszystkim: globalny zasięg działania i związany z nim sieciowy sposób organizacji⁶³, autonomia i specjalizacja poszczególnych komórek danej organizacji (pozyskiwanie informacji, pozyskiwanie środków finansowych, pozyskiwanie rekrutów, przygotowywanie czy

---

⁵⁷ A. Żebrowski, *Wywiad...*, s. 86.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 86.

⁵⁹ A. Żebrowski, *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane problemy*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracovens. Studia Politologica” 2012, nr 7, s. 18–21.

⁶⁰ *Ibidem*, s. 20.

⁶¹ B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 2009, s. 289.

⁶² B. Hołyst, *Terroryzm*, t. 1, Warszawa 2011, s. 637.

⁶³ T. Aleksandrowicz, *Terroryzm międzynarodowy*, Warszawa 2008, s. 34–36.

planowanie ataków, pomoc medyczna, logistyka, propaganda itd.)⁶⁴, niezależność finansowa (zróżnicowane źródła finansowania)⁶⁵, mobilność (globalna)⁶⁶, korzystanie z najnowszych osiągnięć techniki⁶⁷, asymetryczność i nieprzewidywalność (terroryści mogą uderzyć w każdej chwili, w wybrany cel, natomiast państwa nie mogą chronić wszystkiego przez cały czas)⁶⁸, religijna motywacja działania (trwalsze i skuteczniejsze oddziaływanie na członków grup, wliczenie śmierci w przeprowadzany atak)⁶⁹ oraz masowość i przypadkowość ofiar⁷⁰.

Zarysowany powyżej religijny nurt współczesnego terroryzmu (opartego na fundamentalizmie islamskim) stał się najniebezpieczniejszy, natomiast warto zwrócić uwagę na wciąż działające ugrupowania terrorystyczne motywowane innymi ideologiami (terroryzm millenarystyczny, tzw. terroryzm „jednej sprawy”, ekoterroryzm, terroryzm antyaborcyjny, czy terroryzm sekt religijnych)⁷¹. Największe niebezpieczeństwo związane jest jednak z dążeniem organizacji terrorystycznych do zdobycia broni masowego rażenia (szczególnie atomowej)⁷².

Ponadto, w pierwszych dwóch dekadach przemian gwałtownie wzrastała rola nowych technologii, środków komunikacji elektronicznej i postępowała informatyzacja społeczeństw oraz państw. Rodzajem przestępczości i terroryzmu, który nabierał (i nabiera) coraz większego znaczenia jest cyberterroryzm oraz cyberprzestępczość (dokonywanie ataków przy wykorzystywaniu systemów i sieci teleinformatycznych)⁷³.

Wśród pozostałych zagrożeń dla bezpieczeństwa państw oraz międzynarodowego, w tym również kontynentu europejskiego można wymienić także m.in. walkę informacyjną (między podmiotami państwowymi i niepaństwowymi), walkę o dostęp do surowców naturalnych i źródeł energii, problemy społeczne (migracja ludności, problem uchodźców, choroby cywilizacyjne itd.) oraz różnorodne zagrożenia o charakterze ekologicznym (zanieczyszczanie czy dewastacja środowiska naturalnego, klęski ekologiczne, wyczerpywanie się surowców nieodnawialnych, globalne ocieplenie klimatu itp.)⁷⁴.

---

⁶⁴ D. Duda, *Terroryzm islamski*, Kraków 2002, s. 82–86.

⁶⁵ B. Hołyst, *Terroryzm*, s. 633–635.

⁶⁶ T. Aleksandrowicz, *Terroryzm...*, s. 38.

⁶⁷ Ibidem, s. 34.

⁶⁸ T.R. Aleksandrowicz, *Współczesne zagrożenia terrorystyczne: prawa człowieka między wolnością a bezpieczeństwem*, „Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka” 2008, nr 3–4, s. 24.

⁶⁹ D.C. Rapoport, *The Four Waves of Modern Terrorism*, [w:] A.K. Cronin, J.M. Ludes, *Attacking Terrorism. Elements of a Great Strategy*, Washington 2004, s. 66.

⁷⁰ B. Hołyst, *Kryminologia*, s. 284–291.

⁷¹ R. Borkowski, *Terroryzm*, [w:] R. Borkowski (red.), *Konflikty współczesnego świata*, Kraków 2001, s. 126–136.

⁷² S. Koziej, *Między piekłem a rajem: szare bezpieczeństwo na progu XXI wieku*, Toruń 2006, s. 74.

⁷³ B. Bolechów, *Terroryzm w świecie podwubiegunowym*, Toruń 2007, s. 497–501.

⁷⁴ R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 496; E. Cziomer, *Ochrona środowiska naturalnego i zdrowie*, [w:] E. Cziomer, L.W. Zyblikiewicz, *Zarys...*, s. 232–236.

Regionalne i globalne struktury bezpieczeństwa i współpracy istotne z punktu widzenia państw Europy Środkowo-Wschodniej

Zasadnicza zmiana porządku światowego po zakończeniu Zimnej Wojny spowodowała konieczność wypełnienia powstałej luki w przestrzeni bezpieczeństwa i współpracy. Dotyczyło to przede wszystkim euroatlantyckiej przestrzeni stosunków międzynarodowych i było wyzwaniem zarówno dla samych państw funkcjonujących na nowych warunkach, w tym w szczególności państw Europy Środkowo-Wschodniej, jak również funkcjonujących dotychczas organizacji międzynarodowych w tym obszarze⁷⁵.

W pierwszych latach przemian zarysował się już pewien podział, jeżeli chodzi o procesy integracyjne państw byłego bloku socjalistycznego. Z jednej strony wyraźnym motorem integracji w przestrzeni euroatlantyckiej stały się Stany Zjednoczone Ameryki, które wychodząc zwycięsko z Zimnej Wojny stawały się jedynym globalnym supermocarstwem i jednocześnie przewodziły Sojuszowi Północnoatlantyckiemu (NATO), który – przy słabości europejskiego projektu struktur bezpieczeństwa (Unia Zachodnioeuropejska – UZE) – stał się niejako naturalnym celem i gwarantem bezpieczeństwa dla państw byłego bloku socjalistycznego, które obrały demokratyczny kierunek przemian i euroatlantycki kurs w polityce zagranicznej. Integracja w tym wymiarze wzmocniana była dodatkowo przez organizacje uniwersalne w dziedzinie bezpieczeństwa i współpracy w Europie i na świecie oraz ochrony praw człowieka, jak ONZ, KBWE/OBWE, Rada Europy, czy wreszcie i może przede wszystkim Wspólnota Europejska (Unia Europejska – UE).

Z drugiej strony, główny sukcesor ZSRR, czyli Rosja także chciała zachować jak największą strefę wpływów na dawnym obszarze. Instytucjonalnym wymiarem integracji w tym wymiarze było powstanie na początku pierwszej dekady przemian (w 1991 r.) Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP), która poza Rosją, Ukrainą i Białorusią (państwa założyciele) skupiła jeszcze Azerbejdżan, Armenię, Kazachstan, Kirgizję (Kirgistan), Mołdawię, Tadżykistan, Turkmenistan, Uzbekistan i Gruzję⁷⁶. Pod koniec drugiej dekady przeobrażeń pozimnowojennego świata pojawiło się natomiast militarne potwierdzenie tych aspiracji, w postaci wspomnianej już interwencji militarnej w Gruzji.

Z punktu widzenia bezpieczeństwa państw Europy Środkowo-Wschodniej, początkowo najbardziej zaawansowana integracja odbywała się w ramach NATO, które wyraźnie otworzyło się na współpracę z byłymi państwami członkowskimi Układu Warszawskiego, przedstawiając najbardziej konkretną ofertę⁷⁷. Można w tym aspekcie wymienić kolejne etapy instytucjonalizacji procesów integracyjnych:

- 1989–1991 – rozpoczęcie programu transformacji Sojuszu z uwzględnieniem dokonujących się przemian (podczas kolejnych szczytów Sojuszu);

⁷⁵ P. Swoboda, *Wywiad...*, s. 52–53.

⁷⁶ C. Mojsiewicz, *Wspólnota Niepodległych Państw i jej problemy*, [w:] W. Malendowski, C. Mojsiewicz (red.), *Stosunki...*, s. 326.

⁷⁷ R. Kupiecki, *Kierunek atlantycki w polskiej polityce zagranicznej po 1989 r.*, [w:] R. Kuźniar (red.), *Polska polityka bezpieczeństwa 1989–2000*, Warszawa 2001, s. 271–272.

- 1991 – przyjęcie nowej *Koncepcji strategicznej* (zmiana charakteru organizacji z sojuszu obronnego na „czynnik zmian na rzecz bezpieczeństwa i stabilności w duchu demokracji i praw człowieka”⁷⁸, otwarcie się na współpracę z byłymi państwami UW oraz gotowość do podejmowania operacji antykrzysowych⁷⁹);
- 1991 – powołanie Północnoatlantycznej Rady Współpracy (NACC), która objęła 38 państw (16 ówczesnych państw członkowskich NATO, wszystkie były państwa członkowskie UW oraz państwa utworzone po rozpadzie ZSRR)⁸⁰;
- 1994 – zaproszenie krajów aspirujących do członkostwa do oficjalnego programu NATO – Partnerstwo dla Pokoju (PdP – podstawa zawieranych od tego samego roku Indywidualnych Programów Partnerstwa)⁸¹;
- 1997 – zaproszenie trzech państw Europy Środkowo-Wschodniej do członkostwa w Sojuszu (Polska, Czechy i Węgry); rozszerzenie ram współpracy dla pozostałych państw (przekształcenie Północnej Rady Współpracy „NACC” w Euroatlantyczną Radę Partnerstwa „EAPC”)⁸²;
- 1999 – historyczne rozszerzenie Sojuszu – pierwsze o państwa byłego bloku socjalistycznego i Układu Warszawskiego (wejście Polski, Czech i Węgier do NATO);
- 2004 – kolejne rozszerzenie NATO (akces republik nadbałtyckich: Litwy, Łotwy i Estonii oraz Bułgarii, Rumunii, Słowacji i Słowenii)⁸³;
- 2009 – rozszerzenie NATO o Albanię i Chorwację⁸⁴.

Pod koniec drugiej dekady przemian Sojusz liczył 26 państw, w tym 12 byłych państw członkowskich Układu Warszawskiego. Ten wymiar integracji i współpracy w ramach NATO miał bezspornie pozytywny wymiar – poza oczywistymi korzyściami w postaci gwarancji i faktycznego poczucia bezpieczeństwa dla państw Europy Środkowo-Wschodniej aspirujących do członkostwa, od samego początku wiązało się to z koniecznością spełniania określonych kryteriów i standardów politycznych oraz militarnych, co przekładało się na procesy demokratyzacji tych państw i społeczeństw, a także do unowocześniania systemów zarządzania i szkolenia w dziedzinie wojskowości (m.in. cywilna kontrola nad armią, przejrzystość planów i wielkości budżetów obronnych, udziału w porozumieniach rozbrojeniowych i operacjach pokojowych, przekształcenia w dziedzinie przemysłu zbrojeniowego, zmiany w wykszoleniu, wyposażeniu, dowodzeniu i procedurach współpracy)⁸⁵.

Niestety, pod koniec lat 90. rozpoczął się drugi wymiar transformacji Sojuszu, mniej oficjalny i formalny, natomiast budzący wielkie kontrowersje na całym świecie i będący przedmiotem licznych sporów i kryzysów w ramach NATO – inicjowane

---

⁷⁸ R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 85.

⁷⁹ Ibidem, s. 84–85.

⁸⁰ J. Stańczyk, *Kres...*, s. 195 oraz *Stosunki Międzynarodowe, Północnoatlantyczna Rada Współpracy – NACC*, <http://stosunki-miedzynarodowe.pl/organizacje-miedzynarodowe/862-pol-nocnoatlantyczna-radawspolpra-cy-nacc> [dostęp: 30.08.2018].

⁸¹ R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 168–169.

⁸² Ibidem, s. 123–124.

⁸³ Ibidem, s. 356.

⁸⁴ J. Pawlicki, *Albania i Chorwacja w NATO*, wyborcza.pl [dostęp: 28.09.2009].

⁸⁵ R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 168–169.

przez USA interwencje militarne oraz próby wciągania lub wykorzystywania Sojuszu do realizacji ich partykularnych interesów⁸⁶. Można tutaj wskazać na najważniejsze punkty w tej „ciemnej” stronie funkcjonowania organizacji:

- 1999 – nowa koncepcja strategiczna NATO (poszerzenie zakresu współpracy i działania NATO w zakresie bezpieczeństwa na świecie, zmiana roli z klasycznego systemu obrony zbiorowej na sojusz bezpieczeństwa zbiorowego, wprowadzenie instytucji operacji ekspedycyjnych „out of area”, pozwalających na interwencje zbrojne w różnych częściach świata)⁸⁷;
- 2001 – wypowiedzenie przez USA „wojny z globalnym terroryzmem” po zamachach z 11 września 2001 roku⁸⁸;
- 2002 – rozwinięcie podczas Szczytu NATO w Pradze instrumentu operacji „out of area” (przyjęcie amerykańskiej Inicjatywy Zdolności Obronnych „DCI” – zwiększenie zdolności do prowadzenia operacji reagowania kryzysowego, budowy systemów antyrakietowych i służących obronie przed bronią masowego rażenia)⁸⁹.

Przykładami największych operacji militarnych tego rodzaju, zainicjowanych przez USA są przede wszystkim:

- wojna na Bałkanach – w latach 1993 – 1995 obok ONZ, UE i UZE oraz szczególnie w 1999 roku (naloty na terytorium Jugosławii bez zgody Rady Bezpieczeństwa ONZ)⁹⁰;
- wojna w Afganistanie – rozpoczęta w 2001 roku (już za zgodą RB ONZ)⁹¹;
- wojna w Iraku – rozpoczęta w 2003 roku pod przywództwem USA z udziałem Wielkiej Brytanii, Australii i Polski (jeszcze bardziej kontrowersyjna niż ta w Afganistanie, już bez udziału NATO, ale też bez mandatu RB ONZ)⁹².

Wyżej wymienione wojny przeciągały się i pogłębiały wciągając lub angażując często wiele podmiotów – państwa okupacyjne, różne grupy etniczne i religijne oraz organizacje terrorystyczne, a następnie wymagały dodatkowo obecności międzynarodowych sił stabilizacyjnych z udziałem organizacji międzynarodowych oraz wielu państw, w tym również państw z Europy Środkowo-Wschodniej⁹³.

Drugim, najważniejszym procesem integracyjnym, który miał fundamentalne znaczenia dla wypełnienia luki w systemie bezpieczeństwa i współpracy na kontynencie europejskim po rozpadzie świata dwubiegunowego, był proces dalszego pogłębiania oraz rozszerzania integracji w ramach Wspólnot Europejskich (WE), później Unii Europejskiej (UE). Był to proces bez precedensu, dotyczył najgłębszego

---

⁸⁶ Ibidem, s. 354.

⁸⁷ Ibidem, s. 175–176.

⁸⁸ Ibidem, s. 322.

⁸⁹ Ibidem, s. 355–356.

⁹⁰ E. Cziomer, *Konflikty międzynarodowe*, [w:] E. Cziomer, L.W. Zyblikiewicz, *Zarys...*, s. 265–266; R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 160–166.

⁹¹ R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 322–323.

⁹² E. Cziomer, *Międzynarodowy ład...*, s. 186–189 oraz R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 332.

⁹³ P. Swoboda, *Wywiad...*, s. 56–57.

wymiaru integracji na taką skalę w historii, i był ukierunkowany na utworzenie nie tylko organizacji międzynarodowej, ale wręcz ponadnarodowej⁹⁴.

Proces rozszerzania WE (UE) w pierwszych dwóch dekadach przemian wiązał się przede wszystkim z ogromnym wyzwaniem objęcia integracją państw Europy Środkowo-Wschodniej, których aspiracje do członkostwa we WE (UE) były oczywistym i naturalnym kierunkiem w nowo definiowanych politykach zagranicznych, było wyrazem dążenia do powrotu do swojego kręgu kulturowego czy cywilizacyjnego oraz zapewnienia wolności i bezpieczeństwa⁹⁵. Dla WE (UE) oznaczało to konieczność dokonania ogromnych, ale i niezbędnych przeobrażeń instytucjonalnych i zmian organizacyjno-logistycznych, tak żeby sprostać perspektywie przyjmowania dużej liczby państw w kolejnych latach⁹⁶. Kraje Europy Środkowo-Wschodniej musiały z kolei wykonać olbrzymią pracę, aby spełnić wymagane kryteria prawne, polityczne, społeczne i ekonomiczne członkostwa⁹⁷. Procesom tym od początku integracji towarzyszyły konsultacje, pomoc techniczno-doradcza ze strony UE oraz wielomilionowa pomoc finansowa z różnych programów i funduszy unijnych⁹⁸.

Proces rozszerzania UE przebiegał do końca pierwszej dekady dwudziestego pierwszego wieku w następujących etapach⁹⁹:

- 1995 r. – powiększenie unijnej dwunastki o Szwecję, Finlandię i Austrię; większość aspirujących do członkostwa państw postsocjalistycznych Węgry, Polska, Czechy, Słowacja, Słowenia, Litwa, Łotwa, Estonia, Rumunia, Bułgaria, a także Cypr i Malta, miały już podpisane umowy stowarzyszeniowe¹⁰⁰ (do końca lat dziewięćdziesiątych wszystkie te państwa formalnie zostały dopuszczone do negocjacji akcesyjnych¹⁰¹);
- 2004 r. – tzw. wielkie rozszerzenie Unii Europejskiej o Polskę, Węgry, Czechy, Słowację, Słowenię, Litwę, Łotwę, Estonię, Cypr oraz Malte¹⁰²;
- 2007 r. – akcesja Bułgarii i Rumunii¹⁰³.

Pod koniec drugiej dekady przemian, UE liczyła więc dwadzieścia siedem państw, w tym dziesięć państw Europy Środkowo-Wschodniej z dawnego bloku państw socjalistycznych. Poza oczywistymi korzyściami gospodarczymi dla całej UE oraz szczególnie nowych państw członkowskich, oznaczało to również znaczące zwiększenie potencjału międzynarodowego tej organizacji – pozwoliło jej to na występowanie „w imieniu całej Europy” na arenie międzynarodowej¹⁰⁴.

⁹⁴ T.R. Aleksandrowicz, *Bezpieczeństwo...*, s. 37–38.

⁹⁵ R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 241.

⁹⁶ Ibidem, s. 241.

⁹⁷ P. Swoboda, *Wywiad...*, s. 58 oraz R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 241.

⁹⁸ Ibidem, s. 241; E. Cziomer, *Organizacje międzynarodowe*, [w:] E. Cziomer, L.W. Zyblikiewicz, *Zarys...*, s. 339.

⁹⁹ W późniejszym czasie do UE przystąpiła również Chorwacja, co miało miejsce 1 lipca 2013 roku, Europa.eu, *Chorwacja*, https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/croatia_pl [dostęp: 16.01.2019].

¹⁰⁰ R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 231–239.

¹⁰¹ Ibidem, s. 241.

¹⁰² Ibidem, s. 241–242, T.R. Aleksandrowicz, *Bezpieczeństwo...*, s. 40.

¹⁰³ T.R. Aleksandrowicz, *Bezpieczeństwo...*, s. 40.

¹⁰⁴ R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 242–243.

Z kolei w zakresie pogłębiania integracji europejskiej, organizacja ta przeszła długą drogę od Wspólnot Europejskich, przez Unię Europejską (od 1993 r.), aż po osiągnięcie w drugiej połowie pierwszej dekady XXI najgłębszego stopnia integracji i współpracy wśród światowych organizacji, stając się organizacją ponadnarodową¹⁰⁵. Można w tym przedmiocie wyodrębnić następujące etapy:

- *Traktat z Maastricht* z 1993 roku – ustanowienie Unii Europejskiej i nadanie jej struktury trójfilarowej (integracja gospodarcza, polityka zagraniczna i bezpieczeństwa oraz współpraca w zakresie spraw wewnętrznych i wymiaru sprawiedliwości)¹⁰⁶, ustanowienie Unii Zachodnioeuropejskiej (UZE) jako narzędzia obronnego UE¹⁰⁷ oraz wprowadzenie wspólnych instytucji unijnych, które miały być odpowiedzialne za realizację wspólnych polityk europejskich¹⁰⁸;
- *Traktat Amsterdamski* z 1999 roku – utworzenie przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości (PWBIS)¹⁰⁹ (realizacja prawa do swobodnego przemieszczania się przez wprowadzanie w życie kolejnych porozumień: m.in. z Schengen z 1985 roku oraz z Tampere z 1999 roku – zniesienie kontroli na granicach wewnętrznych UE oraz ujednoczenie kontroli na jej zewnętrznych granicach, wspólna polityka wizowa, azyłowa i migracji, współpraca organów policyjnych i sądowniczych, przeciwdziałanie przestępczości zorganizowanej itd.)¹¹⁰, włączenie funkcji UZE w katalog zadań UE (przede wszystkim w zakresie tzw. zadań petersberskich, tj. możliwości przeprowadzania akcji ratowniczych, humanitarnych, misji utrzymywania pokoju oraz operacji zarządzania kryzysowego i przywracania pokoju)¹¹¹ oraz podjęcie decyzji w przedmiocie budowy Europejskiej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony (EPBiO, stworzenie mechanizmów służących podejmowaniu operacji interwencyjnych poza granicami UE)¹¹²;
- *Traktat z Nicei* z 2003 roku – przygotowanie struktury UE do tzw. „wielkiego rozszerzenia”, wprowadzenie unijnej *Karty praw podstawowych* (rozszerzenie systemu ochrony praw oraz wolności człowieka i obywatela)¹¹³;
- *Traktat lizboński* z 2007 roku (dwie części: *Traktat o Unii Europejskiej* oraz *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*) – zwieńczenie przekształceń UE (WE) w kierunku organizacji ponadnarodowej, zniesienie struktury trójfilarowej i ujednoczenie jej działalności w ramach ogólnego systemu wspólnotowego¹¹⁴, uznanie podstawowej roli NATO w dziedzinie obrony, czy w systemie bezpieczeństwa zbiorowego w Europie (mimo rozwoju WPZiB oraz EPBiO)¹¹⁵.

---

¹⁰⁵ T.R. Aleksandrowicz, *Bezpieczeństwo...*, s. 40–45.

¹⁰⁶ Ibidem, s. 41.

¹⁰⁷ R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 102.

¹⁰⁸ Ibidem, 102–103.

¹⁰⁹ T.R. Aleksandrowicz, *Bezpieczeństwo...*, s. 86.

¹¹⁰ R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 228–229, T. R. Aleksandrowicz, *Bezpieczeństwo...*, s. 85.

¹¹¹ T.R. Aleksandrowicz, *Bezpieczeństwo...*, s. 69.

¹¹² R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 243–244.

¹¹³ T.R. Aleksandrowicz, *Bezpieczeństwo...*, s. 41; R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 230–231.

¹¹⁴ R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 386; T.R. Aleksandrowicz, *Bezpieczeństwo...*, s. 71 i 86.

¹¹⁵ T.R. Aleksandrowicz, *Bezpieczeństwo...*, s. 80–81.

Ponadto, należy wskazać na szereg różnego rodzaju przedsięwzięć Unii Europejskiej w przedmiocie działalności na rzecz bezpieczeństwa i pokoju na świecie oraz usprawniania współpracy między państwami wewnątrz organizacji:

- Misje i operacje prowadzone od 2003 roku w różnych częściach świata (m.in. Bałkany, Terytoria Palestyńskie, Kongo, Sudan, Irak, Afganistan, Indonezja)¹¹⁶;
- rozwój wyspecjalizowanych instytucji i narzędzi unijnych, m.in. takich jak: EUROPOL (Europejski Urząd Policji), EUROJUST (Europejska Jednostka Współpracy Sądowej), czy FRONTEX (Europejska Agencja Zarządzania Współpracą Operacyjną na Zewnętrznych Granicach Państw Członkowskich)¹¹⁷;
- działalność prawodawcza, m.in. w zakresie zwalczania terroryzmu, jako zagrożenia globalnego, m.in. Decyzja Ramowa Rady 2002/475/WSiSW z dnia 13 czerwca 2002 r. w sprawie zwalczania terroryzmu (uważana za pierwszą międzynarodową definicję prawną terroryzmu; podstawa prawna dla współpracy w zakresie zwalczania zagrożeń terrorystycznych w UE)¹¹⁸ oraz Decyzja Ramowa Rady 2002/475/WSiSW z dnia 13 czerwca 2002 r. w sprawie europejskiego nakazu aresztowania i procedury wydawania osób między Państwami Członkowskimi (ustanowienie instytucji Europejskiego Nakazu Aresztowania „ENA” i uproszczenie procedur ekstradycyjnych między państwami członkowskimi)¹¹⁹.

Procesy demokratyzacji w poszczególnych państwach i dodatkowo procesy integracyjne między państwami wspierane były także przez aktywność kolejnych organizacji, wśród których można wskazać te najbardziej uniwersalne:

- ONZ – mimo wspomnianych wyżej słabości tej najbardziej uniwersalnej w skali świata organizacji, w tym omijania jej postanowień, przez cały omawiany okres pełniła istotną rolę w stosunkach międzynarodowych, co przejawiało się między innymi w realizacji funkcji mediacyjnej, jako forum dialogu między państwami i instytucja kontroli przestrzegania międzynarodowych porozumień, a także w drodze prowadzonych misji stabilizacyjnych i pokojowych w wielu miejscach zapalnych różnych konfliktów lokalnych i regionalnych na całym świecie¹²⁰;
- KBWE/OBWE – jedyna organizacja ogólnoeuropejska; już na samym początku lat dziewięćdziesiątych rozszerzyła swój skład z 35 do 55 członków (w tym wszystkie państwa Europy Środkowo-Wschodniej oraz były azjatyckie

¹¹⁶ Ibidem, s. 81.

¹¹⁷ Ibidem, s. 89–91.

¹¹⁸ Art. 1 pkt 1 Decyzji Ramowej Rady 2002/475/WSiSW z dnia 13 czerwca 2002 r. w sprawie zwalczania terroryzmu (Dz.U. UE L. z 2002 r. Nr 164, poz. 3 z późn. zm.) oraz T. Aleksandrowicz, *Terroryzm...*, s. 82–84.

¹¹⁹ Decyzja Ramowa Rady 2002/475/WSiSW z dnia 13 czerwca 2002 r. w sprawie europejskiego nakazu aresztowania i procedury wydawania osób między Państwami Członkowskimi (Dz.U. UE L. z 2002 r. Nr 190, poz. 1 z późn. zm.).

¹²⁰ E. Cziomer, *Organizacje...*, s. 88, Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, *Misje utrzymania pokoju*, http://www.unic.un.org.pl/misje_pokojowe/misje_up.php [dostęp: 30.08.2018].

republiki radzieckie: Kirgistan, Tadżykistan, Turkmenistan i Uzbekistan)¹²¹; w drugiej dekadzie przemian jej rola stopniowo malała¹²²;

- Rada Europy – jako pierwsza organizacja otworzyła się na europejskie państwa byłego bloku socjalistycznego¹²³ i do 1996 roku jej skład uległ poszerzeniu z 23 do 39 państw członkowskich, w tym głównie z regionu Europy Środkowo-Wschodniej (m.in. Albania, Bułgaria, Czechy, Estonia, Litwa, Łotwa, Macedonia, Mołdawia, Polska, Rumunia, Rosja, Słowacja, Słowenia, Węgry i Ukraina)¹²⁴; przed państwami członkowskimi zostały postawione do spełnienia pewne kryteria demokratyczne i w zakresie ochrony praw człowieka, co niewątpliwie miało istotne znaczenie na dokonywane procesy przemian i wzmacniało integrację wokół demokratycznych wartości na kontynencie europejskim.

Na koniec warto wspomnieć o inicjatywach współpracy regionalnej, takich jak: Trójkąt Wyszehradzki (1991), Środkoeuropejskie Porozumienie o Wolnym Handlu – CEFTA (1992), inicjatywa współpracy naddunajsko-adriatyckiej – „Pentagonale”, później „Heksagonale”, a następnie Inicjatywa Środkowo-Europejska (1989–1992), Rada Państw Morza Bałtyckiego (1992)¹²⁵, które sprzyjały i umacniały procesy integracji państw Europy Środkowo-Wschodniej z zachodnioeuropejskimi i euroatlantyckimi strukturami bezpieczeństwa i współpracy, a także stanowiły istotny wyraz zbliżania się państw i społeczeństw biorących w nich udział.

Międzynarodowa współpraca na rzecz nieprolifracji

Również bardzo istotnym elementem budowy nowego ładu bezpieczeństwa na świecie po Zimnej Wojnie i niezwykle istotnym z punktu widzenia państw Europy Środkowo-Wschodniej, była współpraca w dziedzinie kontroli zbrojeń i rozbrojenia. Choć państwa tego regionu nie zawsze brały bezpośredni udział w różnych porozumieniach, szczególnie zawieranych między mocarstwami atomowymi, to całokształt tych działań jest niezwykle istotny dla tworzenia przestrzeni bezpieczeństwa i poczucia bezpieczeństwa w tej części świata.

Charakter i kontekst kontroli zbrojeń z czasów Zimnej Wojny (gdą służyła przede wszystkim regulowaniu konfrontacji między przeciwstawnymi blokami) uległ znaczącej zmianie w kierunku kontroli zbrojeń i rozbrajania (redukcji zbrojeń) po jej zakończeniu¹²⁶, co wiązało się przede wszystkim z rozwojem nowych technologii i procesami globalizacji, pojawiło się wiele nowych zagrożeń związanych z użyciem broni konwencjonalnej albo niebezpieczeństwem użycia broni masowego rażenia (działalność państw zbrojeckich czy organizacji terrorystycznych)¹²⁷.

---

¹²¹ J. Stańczyk, *Kres...*, s. 195.

¹²² R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 360–361.

¹²³ A. Antoszewski, R. Herbut (red.), *Leksykon politologii*, Wrocław 2002, s. 366.

¹²⁴ J. Stańczyk, *Kres...*, s. 195.

¹²⁵ E. Cziomer, *Europa Środkowo-Wschodnia*, [w:] E. Cziomer, L.W. Zyblikiewicz, *Zarys...*, s. 363–369.

¹²⁶ I. Topolski, *Kontrola i redukcja zbrojeń*, [w:] Pietraś M. (red.), *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Lublin 2006, s. 375.

¹²⁷ *Ibidem*, s. 375–376.

W zakresie nieprolifracji broni masowego rażenia oraz broni konwencjonalnej we współczesnym świecie, istotne są zarówno nowe układy, podpisywane po zakończeniu Zimnej Wojny (utrzymywanie pokoju i bezpieczeństwa w przyszłości), jak również kontynuacja starszych (redukcja olbrzymich potencjałów budowanych przez lata w ramach rywalizacji zimnowojennej)¹²⁸.

W przedmiocie dwustronnej współpracy na rzecz ograniczania zbrojeń i redukcji potencjałów wyróżnić można układy między USA i ZSRR, później między USA a Federacją Rosyjską, np.:

- *Układ o ograniczeniu systemów obrony przeciwrakietowej (ABM)*,
- *Traktat o ograniczeniu strategicznej broni jądrowej z 1972 roku (SALT I) i z 1979 roku (SALT II)*,
- *Traktat o redukcji broni jądrowej średniego zasięgu z 1987 roku (INF)*, *Traktat o ograniczeniu i redukcji ofensywnej broni jądrowej z 1991 roku (START I) i z 1993 roku (START II)*,
- *Traktat o redukcji strategicznych arsenałów ofensywnych z 2002 roku (SORT)*¹²⁹.

Wśród układów wielostronnych oraz postanowień organizacji międzynarodowych w zakresie nieprolifracji broni atomowej, najważniejsze znaczenie mają m.in.:

- *Traktat o nierozprzestrzaniu broni nuklearnej (NPT) z 1968 roku*, a ostatecznie rozszerzony w 1995 roku¹³⁰,
- *Traktat o całkowitym zakazie prób z bronią nuklearną (CTBT) z 1996 roku*¹³¹,
- *tzw. Inicjatywa Krakowska z 2003 roku* – inicjatywa na rzecz bezpieczeństwa w sferze proliferacji (przeciwko rozprzestrzaniu broni masowego rażenia, PSI)¹³².

Niemniej istotne były układy przeciwko produkcji i rozprzestrzaniu broni biologicznej i chemicznej, w ramach których wypracowane zostały m.in. następujące dokumenty:

- *Konwencja o zakazie prowadzenia badań, produkcji i gromadzenia zapasów broni bakteriologicznej (biologicznej) i toksycznej oraz o ich zniszczeniu (BTWC) z 1975 roku*;
- *Konwencja o zakazie prowadzenia badań, produkcji, składowania i użycia broni chemicznej oraz o jej zniszczeniu (CWC) z 1993 roku*¹³³.

¹²⁸ P. Swoboda, *Wywiad...*, s. 62.

¹²⁹ I. Topolski, *Kontrola...*, s. 378–383.

¹³⁰ Ibidem, s. 383, United Nations Office for Disarmament Affairs, *Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT)*, <http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/NPT.shtml> [dostęp: 12.06.2014], Federation of American Scientists, *Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*, <http://www.fas.org/nuke/control/npt/text/npt2.htm> [dostęp: 12.06.2014].

¹³¹ I. Topolski, *Kontrola...*, s. 384.

¹³² M. Madej, *Zwalczanie...*, s. 274, Departament Polityki Bezpieczeństwa Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP, *Inicjatywa Krakowska. Proliferation Security Initiative*, <http://www.psi.msz.gov.pl/pl> [dostęp: 12.06.2014].

¹³³ I. Topolski, *Kontrola...*, s. 386–389, The Biological and Toxic Weapons Convention Website, *Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on Their Destruction*, <http://www.opbw.org> [dostęp: 12.06.2014].

Bardzo ważna również dla utrzymania światowego pokoju była współpraca dotycząca ograniczania broni konwencjonalnej. W tym aspekcie przyjęto między innymi następujące rozwiązania:

- *Traktat o redukcji sił konwencjonalnych w Europie* (CFE) z 1990 roku,
- *Akt zamykający rokowania w sprawie redukcji stanów osobowych sił konwencjonalnych w Europie* (CFE-1A) z 1992 roku¹³⁴,
- *Rejestr Broni Konwencjonalnej* z 1992 roku¹³⁵,
- *Konwencja ottawska o zakazie min przeciwpiechotnych* z 1997 roku (APM),
- *Konwencja o ograniczaniu broni nadmiernie okrutnych* (CCW)¹³⁶,
- *Konwencja o zakazie używania broni kasetowej*¹³⁷.

Przestrzeganie przyjętych układów miały gwarantować porozumienia dotyczące wzajemnej kontroli w ramach tzw. środków budowy zaufania i bezpieczeństwa (CSBM), jak między innymi *Dokumenty Wiedeńskie w sprawie środków budowy zaufania i bezpieczeństwa* z 1990, 1992, 1994 i 1999 roku (przejrzystość potencjałów obronnych i dokonywanych manewrów wojskowych, przyjęcie jasnych kryteriów pomiaru i wzajemne informowanie, wymiana informacji, konsultacje, inspekcje itd.) oraz *Traktat o Otwartych Przewodach* z 1992 roku podpisany przez państwa NATO i byłe kraje Układu Warszawskiego (umożliwienie dokonywania wzajemnych lotów obserwacyjnych)¹³⁸, a także działalność kontrolna i informacyjna takich instytucji, jak Międzynarodowa Agencja Energii Atomowej (MAEA)¹³⁹.

Niestety, mimo dobrych chęci i oczywistej zasadności podpisywania układów oraz budowy stosownych środków wymienionych powyżej, a także innych, które mogą ograniczać niebezpieczeństwo związane z proliferacją i ewentualną groźbą użycia broni masowego rażenia, wymienione porozumienia napotykały różnego rodzaju trudności i przeszkody w pozimnowojennym świecie, co w konsekwencji wpływało (i wpływa) na ograniczoną ich skuteczność. Wśród najpoważniejszych barier w międzynarodowej polityce nieprolifracji można wskazać¹⁴⁰:

- Brak pełnej uniwersalizacji tworzonych systemów (pozostawanie niektórych państw poza układami wielostronnymi, mimo oczywistych przesłanek – m.in. państwa „zbójce” czy pozostające w konflikcie lokalnym lub regionalnym w charakterze stron);
- Istnienie możliwości występowania z dwustronnych i wielostronnych porozumień (w tym mocarstw nuklearnych oraz państw o podwyższonym stopniu ryzyka);

¹³⁴ Z. Lachowski, *Kontrola zbrojeń konwencjonalnych w Europie*, [w:] A.D. Rotfeld (red.), *Kontrola zbrojeń. Rozbrojenie u progu XXI wieku*, Warszawa 2002, s. 31; R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 186.

¹³⁵ R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 186.

¹³⁶ I. Topolski, *Kontrola...*, s. 390–393; Z. Lachowski, *Miny przeciwpiechotne*, [w:] *Kontrola...*, s. 77–83.

¹³⁷ R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 367.

¹³⁸ Z. Lachowski, *Kontrola...*, s. 31 i 53–64, I. Topolski, *Kontrola...*, s. 391–392, W. Malendowski, *Środki budowy zaufania i bezpieczeństwa jako czynnik umacniania pokoju międzynarodowego*, [w:] W. Malendowski, C. Mojsiewicz (red.), *Stosunki...*, s. 510–511.

¹³⁹ R. Kuźniar, *Pozimnowojenne...*, s. 363–365 i 440–444.

¹⁴⁰ P. Swoboda, *Wywiad...*, s. 64–65.

- Problemy z przestrzeganiem porozumień nieproliferacyjnych przez największe mocarstwa (zarówno w obszarze prac nad bronią nuklearną jak również w przedmiocie ograniczania broni biologicznej i chemicznej);
- Próby tworzenia lub rozwoju potencjałów nuklearnych przez państwa podwyższonego ryzyka (będące stronami aktualnych lub potencjalnych konfliktów regionalnych);
- Słabość instytucji i mechanizmów kontroli oraz nadzoru nad przestrzeganiem porozumień w zakresie nieproliferacji (w tym brak efektywnych i skutecznych sankcji za naruszenia w tym przedmiocie).

Przy zarysowanych, istotnych problemach w zakresie ograniczania zjawiska proliferacji broni konwencjonalnej i niekonwencjonalnej przez same państwa, w tym największe mocarstwa, można zauważyć pozytywne aspekty działalności państw i organizacji międzynarodowych w zakresie inicjatyw zmierzających do zapobiegania uzyskaniu dostępu czy wykorzystania broni masowego rażenia przez podmioty pozapaństwowe, w tym przede wszystkim organizacje terrorystyczne. W tym kontekście warto wspomnieć o wysiłkach podejmowanych przez społeczność międzynarodową, szczególnie od początku lat dwutysięcznych, takich jak między innymi rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1540 z 2004 roku w sprawie *zapobiegania proliferacji broni masowego rażenia* i *Globalna inicjatywa zwalczania terroryzmu nuklearnego* z 2006 roku, czy będące inicjatywą Grupy G8 *Globalne partnerstwo przeciw rozprzestrzenianiu broni i materiałów masowego rażenia* z 2002 roku¹⁴¹.

Zakończenie

Podsumowując całość przedstawionych aspektów tworzenia przestrzeni bezpieczeństwa i współpracy w Europie po zakończeniu Zimnej Wojny, ze szczególnym uwzględnieniem pozycji państw Europy Środkowo-Wschodniej, można zauważyć z jednej strony od początku stanowcze wypełnianie luki w systemie bezpieczeństwa tej części regionu przez wiodące organizacje zachodnioeuropejskie i euroatlantyczne, co z drugiej strony spotkało się z przyjętymi kierunkami polityk zagranicznych państw, które należały uprzednio do tzw. bloku socjalistycznego lub Układu Warszawskiego. Ponadto, były republiki ZSRR pozostawały pod wpływem jego sukcesora, czyli Rosji, która przez cały omawiany okres, dążyła do zachowania jak największej strefy wpływów.

Procesy integracyjne z zachodnioeuropejskimi i euroatlantycznymi strukturami na czele z NATO i UE stanowiły wzmocnienie i przyspieszenie wewnętrznych przemian demokratycznych w państwach aspirujących do członkostwa, a następnie już nowych państw członkowskich.

Całokształt przemian międzynarodowego ładu w pierwszych dwóch dekadach pozimnowojennego świata uwzględniać musiał nowe problemy i wyzwania, jakie

---

¹⁴¹ Z. Lachowski, *Nuklearne rozbrojenie i nieproliferacja: geneza, stan i perspektywy*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2012, nr 22 s. 81, zob. też: <http://www.nti.org/treaties-and-regimes/global-partnership-against-spread-weapons-and-materials-mass-destruction-10-plus-10-over-10-program/> [dostęp: 17.01.2015].

przed społecznością międzynarodową, zarówno organizacjami międzynarodowymi, jak również poszczególnymi państwami, postawił szybko zmieniający się świat. Kluczową rolę w tym przedmiocie odegrały procesy globalizacji, postępu cywilizacyjnego oraz rewolucji technologiczno-informatycznej, które były akceleratorem przeobrażeń w wielu sferach życia, tworząc z jednej strony udogodnienia i ułatwiając funkcjonowanie różnych podmiotów, a z drugiej strony generując olbrzymie zagrożenia, jak np. nowy charakter działalności terrorystycznej oraz transnarodowej przestępczości zorganizowanej.

Mimo wielu minusów i „ciemnych stron” współpracy w ramach nowych sojuszy i układów, jak między innymi niepotrzebne wojny, czy brak konsensusu w wielu sprawach, a także brak konsekwencji w realizacji światowej polityki nieprolifracji, pierwsze dwie dekady przemian ładu światowego dla byłych państw bloku socjalistycznego z regionu Europy Środkowo-Wschodniej, pozwoliły na zajęcie a następnie umocnienie swoich pozycji w zachodnich strukturach bezpieczeństwa i współpracy, do których zdecydowały się przystępować od początku lat dziewięćdziesiątych, co w konsekwencji faktycznie umacniało ich pozycję i bezpieczeństwo w stosunkach międzynarodowych, a także przekładało się na poczucie bezpieczeństwa ich społeczeństw¹⁴².

Bibliografia

- Aleksandrowicz T.R., *Bezpieczeństwo w Unii Europejskiej*, Difin, Warszawa 2011.
- Aleksandrowicz T.R., *Współczesne zagrożenia terrorystyczne: prawa człowieka między wolnością a bezpieczeństwem*, „Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka” 2008, nr 3–4.
- Aleksandrowicz T., *Terroryzm międzynarodowy*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
- Antoszewski A., Herbut R. (red.), *Leksykon politologii*, Atla 2, Wrocław 2002.
- Bolechów B., *Terroryzm w świecie podwubiegunowym*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007.
- Borkowski R. (red.) *Konflikty współczesnego świata*, Wydawnictwa AGH, Kraków 2001.
- Borkowski R., *Terroryzm*, [w:] R. Borkowski (red.), *Konflikty współczesnego świata*, Wydawnictwa AGH, Kraków 2001.
- Brażkiewicz D., *Wojna rosyjsko-gruzińska*, Portal Geopolityka.org, <http://geopolityka.org/analizy/dariusz-brazkiewicz-wojna-rosyjsko-gruzinska> [dostęp: 30.08.2018].
- Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on Their Destruction*, The Biological and Toxic Weapons Convention Website, <http://www.opbw.org> [dostęp: 12.06.2014].
- Cronin A.K., Ludes J.M., *Attacking Terrorism. Elements of a Great Strategy*, Georgetown University Press, Washington 2004.
- Cziomer E., *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, [w:] Cziomer E., Zyblikiewicz L.W., *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

---

¹⁴² P. Swoboda, *Wywiad...*, s. 119–120; zob. więcej: P. Swoboda, *Poczucie bezpieczeństwa obywateli w Polsce w okresie transformacji systemowej*, [w:] K. Łabędź (red.), *Elementy świadomości politycznej współczesnego społeczeństwa polskiego*, Kraków 2012.

- Cziomer E., *Konflikty międzynarodowe*, [w:] Cziomer E., Zyblikiewicz L.W., *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Cziomer E., *Międzynarodowy ład polityczny*, [w:] Cziomer E., Zyblikiewicz L.W., *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Cziomer E., *Ochrona środowiska naturalnego i zdrowie*, [w:] Cziomer E., Zyblikiewicz L.W., *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Cziomer E., *Organizacje międzynarodowe*, [w:] Cziomer E., Zyblikiewicz L.W., *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Cziomer E., Zyblikiewicz L.W., *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Cziomer E., *Europa Środkowo-Wschodnia*, [w:] Cziomer E., Zyblikiewicz L.W., *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Decyzja Rada Rady 2002/475/WSiSW z dnia 13 czerwca 2002 r. w sprawie europejskiego nakazu aresztowania i procedury wydawania osób między Państwami Członkowskimi (Dz.U. UE L. z 2002 r. Nr 190, poz. 1 z późn. zm.).
- Decyzja Rada Rady 2002/475/WSiSW z dnia 13 czerwca 2002 r. w sprawie zwalczania terroryzmu (Dz.U. UE L. z 2002 r. Nr 164, poz. 3 z późn. zm.).
- Duda D., *Terroryzm islamski*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002.
- Gaddis L.J., *Zimna wojna*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2007.
- Hołyst B., *Kryminologia*, Lexis Nexis, Warszawa 2009.
- Hołyst B., *Terroryzm*, t. 1, Lexis Nexis, Warszawa 2011.
- Inicjatywa Krakowska. Proliferation Security Initiative*, Departament Polityki Bezpieczeństwa Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP, <http://www.psi.msz.gov.pl/pl> [dostęp: 12.06.2014].
- Kondrakiewicz D., *Państwo*, [w:] M. Pietraś (red.), *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2006.
- Koziej S., *Między piekłem a rajem: szare bezpieczeństwo na progu XXI wieku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006.
- Kupiecki R., *Kierunek atlantycki w polskiej polityce zagranicznej po 1989 r.*, [w:] R. Kuźniar (red.), *Polska polityka bezpieczeństwa 1989–2000*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2001.
- Kuźniar R. (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012.
- Kuźniar R. (red.), *Polska polityka bezpieczeństwa 1989–2000*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2001.
- Kuźniar R., *Pozimnowojenne dwudziestolecie 1989–2010*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2011.
- Lachowski Z., *Kontrola zbrojeń konwencjonalnych w Europie*, [w:] A.D. Rotfeld (red.), *Kontrola zbrojeń. Rozbrojenie u progu XXI wieku*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Sztokholmski Międzynarodowy Instytut Badań nad Pokojem (SIPRI), Warszawa 2002.
- Lachowski Z., *Nuklearne rozbrojenie i nieprolifracja: geneza, stan i perspektywy*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2012, nr 22.

- Lachowski, *Miny przeciwpiechotne*, [w:] A.D. Rotfeld (red.), *Kontrola zbrojeń. Rozbrojenie u progu XXI wieku*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Sztokholmski Międzynarodowy Instytut Badań nad Pokojem (SIPRI), Warszawa 2002.
- Liedel K., Piasecka P., Aleksandrowicz T.R. (red.), *Bezpieczeństwo w XXI wieku. Asymetryczny świat*, Difin, Warszawa 2011.
- Madej M., *Zwalczanie proliferacji BMR jako współczesny problem bezpieczeństwa międzynarodowego*, [w:] R. Kuźniar (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012.
- Malendowski W., Mojsiewicz Cz., (red.), *Stosunki międzynarodowe*, Alta 2, Wrocław 2004.
- Malendowski W., *Środki budowy zaufania i bezpieczeństwa jako czynnik umacniania pokoju międzynarodowego*, [w:] W. Malendowski, C. Mojsiewicz (red.), *Stosunki międzynarodowe*, Atla 2, Wrocław 2004.
- Malendowski W. *Nowy ład międzynarodowy*, [w:] W. Malendowski, C. Mojsiewicz (red.), *Stosunki międzynarodowe*, Atla 2, Wrocław 2004.
- Misje utrzymania pokoju*, Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, http://www.unic.un.org.pl/misje_pokojowe/misje_up.php [dostęp: 12.06.2014].
- Mocarstwa atomowe i ich arsenały*, <http://www.atominfo.pl/atom5.html> [dostęp: 11.06.2014].
- Mojsiewicz C., *Wspólnota Niepodległych Państw i jej problemy*, [w:] W. Malendowski, C. Mojsiewicz (red.), *Stosunki międzynarodowe*, Atla 2, Wrocław 2004.
- Pawlicki J., *Albania i Chorwacja w NATO*, wyborcza.pl [dostęp: 28.09.2009].
- Pietraś M. (red.), *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2006.
- Północnoatlantycka Rada Współpracy – NACC*, Stosunki Międzynarodowe, <http://stosunki-miedzynarodowe.pl/organizacje-miedzynarodowe/862-polnocnoatlantycka-radawspolpracy-nacc> [dostęp: 30.08.2018].
- Rapoport D.C., *The Four Waves of Modern Terrorism*, [w:] Cronin A.K., Ludes J.M., *Attacking Terrorism. Elements of a Great Strategy*, Georgetown University Press, Washington 2004.
- Rotfeld A.D. (red.), *Kontrola zbrojeń. Rozbrojenie u progu XXI wieku*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Sztokholmski Międzynarodowy Instytut Badań nad Pokojem (SIPRI), Warszawa 2002.
- Stańczyk J., *Kres „Zimnej Wojny”*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2004.
- Swoboda P., *Poczucie bezpieczeństwa obywateli w Polsce w okresie transformacji systemowej*, [w:] K. Łabędź (red.), *Elementy świadomości politycznej współczesnego społeczeństwa polskiego*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2012.
- Swoboda P., *Wywiad i kontrwywiad w Polsce w procesie przemian systemowych (1989–2007)*, Avalon, Kraków 2016.
- The Failed States Index 2005–2013*, Fund For Peace, <http://ffp.statesindex.org> [dostęp: 12.11.2013].
- Topolski I., *Kontrola i redukcja zbrojeń*, [w:] M. Pietraś (red.), *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2006.
- Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT)*, United Nations Office for Disarmament Affairs, <http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/NPT.shtml> [dostęp: 12.06.2014].
- Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*, Federation of American Scientists, <http://www.fas.org/nuke/control/npt/text/npt2.htm> [dostęp: 12.06.2014].

- Zybliekiewicz L.W., *Korporacje wielonarodowe*, [w:] Cziomer E., Zybliekiewicz L.W., *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Żebrowski A., *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane problemy*, [w:] A. Żebrowski (red.), *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracovensis. Studia Politologica” 2012, nr VII.
- Żebrowski A., *Ewolucja polskich służb specjalnych. Wybrane obszary walki informacyjnej. (Wywiad i kontrwywiad w latach 1989–2003)*, Oficyna Wydawnicza Abrys, Kraków 2005.
- Żebrowski A., *Wywiad i kontrwywiad w XXI wieku*, Innovatio Press Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji, Lublin 2010.

The process of changes in the regional and global security space in the first two decades after the Cold War in relation to former countries of the socialist bloc from Central and Eastern Europe (selected issues)

Abstract

The article presents the changes in the international security environment in the post Cold War world, especially in view of the post Communist Middle-East European countries. The most important changes connected with the collapse of the bipolar world and the new problems and challenges were presented. The emphasis was made on the integration processes of the West-European and Euro-Atlantic structures of cooperation and security. At the end the international policy of non-proliferation was taken into consideration.

Słowa kluczowe: Zimna Wojna, świat pozimnowojenny, zagrożenia globalne, stosunki międzynarodowe, polityka nieproliferaacji

Key words: Cold War, post Cold War world, global threats, international relations, non-proliferation policy.

Piotr Swoboda

doktor nauk społecznych w zakresie nauk o polityce, specjalność: bezpieczeństwo państwa. Pracownik naukowo-dydaktyczny Wydziału Politologii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Zainteresowania naukowe obejmują problematykę transformacji systemowej w Polsce, bezpieczeństwa państwa, bezpieczeństwa międzynarodowego, bezpieczeństwa informacji oraz współczesnego terroryzmu. Jest autorem książki pt.: *Wywiad i kontrwywiad w Polsce w procesie przemian systemowych (1989–2007)* (Kraków 2016) oraz artykułów naukowych w recenzowanych monografiach, m.in.: *Poczucie bezpieczeństwa obywateli w Polsce w okresie transformacji systemowej* (Kraków 2012), *Dokąd zmierza współczesny terroryzm? Możliwe kierunki rozwoju zjawiska w drugiej dekadzie XXI wieku* (Nisko 2014). E-mail: piotr.swoboda@up.krakow.pl